

До 130-річчя з дня народження

Яков Перельман (4 грудня 1882 – 16 березня 1942) – російський вчений, популяризатор фізики, математики та астрономії, один із засновників жанру науково-популярної літератури і засновник цікавої науки.

Яков Ісідорович Перельман народився 4 грудня (22 листопада за старим стилем) 1882 року в містечку Білосток Гродненської губернії Російської імперії (нині Білосток у складі Польщі). Батько працював рахівником, мати – вчителькою початкових класів. Рідний брат Якова Перельмана, Осип Ісідорович, був прозаїком і драматургом, писав під псевдонімом Осип Димов.

Батько помер у 1883 році, і мати одна виховувала дітей. Вона зробила усе, щоб вони отримали гідну освіту. У 1890 році Яків пішов у перший клас початкової школи, а 18 серпня 1895 року вступив до Білостокського реального училища. А вже 23 вересня 1899 року він опублікував в газеті «Гродненські губернські відомості» під псевдонімом «Я.П.» очерк «По поводу ожидаемого огненного дождя».

В серпні 1901 року Яків Перельман був зарахований у Лісний інститут Санкт-Петербургу, де його викладачами були професор Д.Лачинов, засновник кафедри фізики та метеорології, і професор О.Домогаров, який викладав курс вищої математики та механіки. Практично з першого курсу він почав співробітництво з журналом «Природа і люди», в якому в № 4 за 1901 рік був надрукований його перший очерк «Століття астероїдів». У 1904 році Перельман, продовжуючи навчання в інституті, обійняв посаду відповідального секретаря журналу.

У 1908 році Перельман захистив дипломну роботу з теми «Старорусский казенный лесопильный завод. Его оборудование и работа» і 22 січня 1909 року отримав диплом Лісового інституту із званням «учений-лісовод I розряду».

Липень 1913 року – надрукована перша частина книги «Занимательная физика». Книга мала приголомшливий успіх у читачів. Викликала вона інтерес і серед фізиків. Професор фізики Петербурзького університету Орест Данилович Хвольсон, познайомившись з Перельманом і узнавши, що книга написана не вченим-фізиком, а вченим-лісоводом, сказав Якову Ісідоровичу: «Лісоводів-учених у нас достатньо, а ось людей, які змогли б так писати про фізику, як пишете Ви, немає зовсім. Моя вам порада: продовжуйте, обов'язково продовжуйте писати подібні книжки й далі.»

29 серпня 1913 року Перельман почав листування з К.Е.Ціолковським, яке тривало до самої смерті останнього. 20 листопада 1913 року Яків Ісідорович виступив з доповіддю в Російському товаристві шанувальників «світоведення» «Про можливості міжпланетних сполучень», в основу якої покладені ідеї К.Е.Ціолковського. У 1914 написав та опублікував додаткову главу «Завтрак у невагомій кухні» до роману Ж.Верна «З гармати на Місяць», якій дав визначення «науково-фантастична» (Ж. Верн свої романи називав науковими, а Г.Уеллс – фантастичними), ставши таким чином автором нового поняття.

У 1915 році, на відпочинку, Перельман познайомився з молодим лікарем Ганною Давидівною Камінською, з якої невдовзі одружився.

Наступні роки життя та діяльності можна відзначити хронологічно.

1916-1917 роки – служить у Петроградському «Особому відділі з палива», де запропонував перевести годинникову стрілку на годину вперед з метою економії палива (це було зроблено в 20-х роках).

1916 рік – вийшла з друку друга частина книги «Занимательная физика».

1918-1923 – працював інспектором Об'єднаної трудової школи Наркомпросу РРФСР. Складав нові навчальні програми з фізики, математики та астрономії, одночасно викладав ці предмети в різних навчальних закладах.

1919-1929 роки – редагував створений за власною ініціативою перший радянський науково-популярний журнал «В майстерні природи».

1924 рік – брав участь в роботі московської «Секції міжпланетних сполучень» Осоавіахіма СРСР, серед членів якої були Ф.Е.Дзержинський, К.Е.Ціолковський, В.П.Ветчинкін, Ф.А.Цандер та інші.

1924-1929 роки – працював у відділі науки ленінградської «Червоної газети»; член редколегії журналів «Наука і техніка», «Педагогічна думка».

1925-1932 роки – член правління кооперативного видавництва «Час»; організував масовий випуск книжок цікавої наукової тематики.

13 листопада 1931 – кінець 1933 року – був завідувачем відділом пропаганди ЛенГІРДу, членом президії ЛенГІРДу, розробляв проект першої радянської противоградової ракети.

1932 рік – нагороджений грамотою Ленінградської обласної ради Осоавіахіму СРСР «за особливо активну участь у розробці науково-технічних

завдань в галузі повітряної техніки, направлених на укріплення обороноздатності СРСР».

1932-1936 роки – вів листування з С.П.Корольовим з питань пропаганди космічних знань; працював у ленінградському видавництві «Молода гвардія» у якості автора, консультанта і наукового редактора.

1 серпня 1934 року у складі групи ленінградських письменників та вчених-популяризаторів зустрічався з Гербертом Уеллсом, який приїздив до СРСР.

Літо 1935 року – поїздка в Брюссель на Міжнародний математичний конгрес.

15 жовтня 1935 року – відкриття ленінградського Будинку цікавої науки (бувчий палац Шереметьєвих, зруйнований у роки війни).

1 липня 1941 – лютий 1942 року – читав лекції воїнам-розвідникам Ленінградського фронту та Червонопрапорного Балтійського флоту, а також партизанам про орієнтування на місцевості без приладів.

18 січня 1942 року під час чергування у шпиталі померла від виснаження Ганна Давидівна Камінська-Перельман.

16 березня 1942 року Яків Перельман помер від загального виснаження від голоду в блокадному Ленінграді.

Бібліографія Я.І.Перельмана нараховує більш, ніж 1000 статей, записок, що були надруковані в різних виданнях. І це окрім 47 науково-популярних, 40 науково-пізнавальних книжок, 18 шкільних підручників та навчальних посібників. За даними Всесоюзної книжкової палати, з 1918 по 1970 рік його книжки тільки в СРСР видавались 449 разів; їх загальний тираж складає більш, ніж 13 мільйонів екземплярів. Вони були надруковані: російською мовою 287 разів (12,1 мільйона екземплярів), 21-ю мовою народів СРСР – 126 разів (935 тисяч екземплярів). Згідно з підрахунками московського бібліофіла Ю.П.Прошнікова, книги Я.Перельмана 126 разів видавались у 18-ти зарубіжних країнах мовами: німецькою – 15 разів, французькою – 5, польською – 7, англійською – 18, болгарською – 9, чеською – 3, албанською – 2, хінді – 1, угорською – 8, новогрецькою – 1, румунською – 6, іспанською – 19, португальською – 4, італійською – 1, фінською – 4, східними мовами – 7, іншими мовами – 6 разів.

Ім'ям Якова Перельмана названий кратер на Місяці, що має діаметр 46 км.

Книги

1. Физическая хрестоматия. Пособие по физике и книга для чтения.
2. Весёлые задачи. Пг., Изд-во А. С. Суворина, 1914.
3. Далёкие миры. Астрономические очерки. Пг., Изд-во П. П. Сойкина, 1914.

4. Межпланетные путешествия. Полёты в мировое пространство и достижение небесных тел. Пг., Изд-во П. П. Сойкина, 1915 (10).
5. Путешествия на планеты (физика планет). Пг., Изд-во А. Ф. Маркса, 1919.
6. Новые и старые меры. Метрические меры в обиходной жизни, их преимущества. Простейшие приёмы перевода в русские. Пг., Изд. журнала «В мастерской природы», 1920.
7. Новый задачник к краткому курсу геометрии. М. — Л., ГИЗ, 1922.
8. Вып. I. Механика. Пг.: Сеятель, 1922.
9. вып. II. Теплота, Пг.: Сеятель, 1923.
10. Загадки в диковинки в мире чисел. Пг., Наука и школа, 1923.
11. Метрическая система. Обиходный справочник. Пг., Научное книгоиздательство, 1923.
12. Обманы зрения. Пг., Научное книгоиздательство, 1924.
13. Для юных физиков. Опыты и развлечения. Пг., Начатки знания, 1924.
14. Хрестоматия-задачник по начальной математике (для трудовых школ и самообразования взрослых). Л.: ГИЗ, 1924.
15. Между делом. Опыты и развлечения для детей старшего возраста. М. - Л., Радуга, 1925.
16. Азбука метрической системы. Л., Научное книгоиздательство, 1925 г.
17. Пропаганда метрической системы. Методический справочник для лекторов и преподавателей. Л., Научное книгоиздательство, 1925.
18. Руководство по метрической системе мер и сборник упражнений. Л.: Госиздат, 1925.
19. Занимательная физика. Вып. III. Звук. Л.: ГИЗ, 1925;
20. Занимательная физика. Вып. IV. Свет. Л.: ГИЗ, 1925.
21. Числа-великаны. М.; Л.: Радуга, 1925.
22. Чудо нашего века. М.; Л.: Радуга, 1925.
23. Занимательная геометрия на вольном воздухе и дома. Л., Время, 1925.
24. Для юных математиков. Первая сотня головоломок. Л., Начатки знания, 1925.
25. Для юных математиков. Вторая сотня головоломок. Л., Начатки знания, 1925.
26. Не верь своим глазам! Л., Прибой, 1925.
27. Полёт на Луну. Современные проекты межпланетных перелетов. Л., Сеятель, 1925.
28. Газетный лист. Электрические опыты. М. - Л., Радуга, 1925.
29. Геометрия и начатки тригонометрии. Краткий учебник и собрание задач для самообразования. Л., Севзаппромбюро ВСНХ, 1926.
30. Развлечения со спичками. Л., Прибой, 1926.
31. Юный землемер. Л.: Прибой, 1926.
32. Фигурки-головоломки из 7 кусочков. М.; Л.: Радуга, 1927.
33. Фокусы и развлечения. Чудо нашего века. Числа-великаны. Между делом. Л.: Радуга, 1927.

34. Техническая физика. Пособие для самообучения и собрание практических упражнений. Л., Севзаппромбюро ВСНХ, 1927.
35. Научные задачи и развлечения (головоломки, опыты, занятия). М. - Л., Молодая гвардия, 1927.
36. Занимательные задачи. Л., Время, 1928.
37. Ящик загадок и фокусов. М. - Л.: ГПЗ, 1929.
38. Занимательная математика в рассказах. Л., Время, 1929.
39. Ракетой на Луну. М. - Л., ГИЗ, 1930.
40. В мировые дали (о межпланетных перелётах). М., Изд-во Осоавиахима СССР, 1930 г.
41. Математика на вольном воздухе. Л., Политехническая школа, 1931.
42. Математика на каждом шагу. Книга для внеклассного чтения школ ФЗС. М. - Л., Учпедгиз, 1931.
43. Как решать задачи по физике. М. - Л., ОНТИ, 1931.
44. Циолковский. Его жизнь, изобретения и научные труды. По поводу 75-летия со дня рождения. М.; Л.: ГТТИ, 1932.
45. Физика на каждом шагу. М.: ДЕТГИЗ, 1934, 263 с, тир. 30000 экз.
46. К звёздам на ракете. Харьков, Укр. рабочий, 1934.
47. Наука на досуге. Л., Молодая гвардия, 1935.
48. Циолковский К. Э. Его жизнь и технические идеи. М. - Л., ОНТИ, 1935.
49. Вечера занимательной науки. Вопросы, задачи, опыты, наблюдения из области астрономии, метеорологии, физики, математики (в соавторстве с В. И. Прянишниковым). Л., Лениблано, 1936.
50. Квадратура круга. Л.: Дом занимательной науки, 1941
51. Вычисления с приближёнными числами. М., АПН СССР, 1950.

*За матеріалами сайту [www. people.su](http://www.people.su)
Переклад І.Задніпрянець*